

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА

Денисов Сергій Федорович,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
та кримінології факультету № 6,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, Україна, м. Харків
e-mail: dsf7002@gmail.com
ORCID 0000-0002-1218-0016*

Заїка Дмитро Євгенійович,
*аспірант кафедри кримінального права
та кримінології факультету № 6,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, Україна, м. Харків
e-mail: zaika.workspace@gmail.com
ORCID 0000-0002-1300-3492*

doi: 10.21564/2414–990X.155.240934
УДК 343.8

ВИПРАВЛЕННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ І СУМІЖНІ ПОНЯТТЯ

Стаття присвячена дослідженню історичного контексту, часового проміжку існування, сутності, змісту та особливостей нормативного закріплення термінів «виправлення», «виховання», «корекція», «ресоціалізація», «соціальна адаптація», «соціальна реабілітація» і «реінтеграція». На підставі положень чинного законодавства та поглядів у науковій літературі окреслено межі кожного із зазначених вище термінів та вказано на особливості їх співвідношення між собою.

Ключові слова: виправлення; виховання; корекція; ресоціалізація; соціальна адаптація; соціальна реабілітація; реінтеграція.

Денисов С. Ф., доктор юридических наук, професор, професор кафедри уголовного права и криминологии факультета № 6, Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина, г. Харьков.

e-mail: dsf7002@gmail.com ; ORCID 0000-0002-1218-0016

Заїка Д. Є., аспірант кафедри уголовного права и криминологии факультета № 6, Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина, г. Харьков.

e-mail: zaika.workspace@gmail.com

Исправление и ресоциализация осужденных и смежные понятия

Статья посвящена исследованию исторического контекста, временного промежутка существования, сущности, содержания и особенностей нормативного закрепления терминов «исправление», «воспитание», «коррекция», «ресоциализация», «социальная адаптация», «социальная реабилитация» и «реинтеграция». На основе анализа положений действующего законодательства и взглядов в научной литературе определяются границы каждого из указанных выше терминов и указываются особенности их соотношения между собой.

Ключевые слова: исправление; воспитание; коррекция; ресоциализация; социальная адаптация; социальная реабилитация; реинтеграция.

Постановка проблеми. Виправлення та ресоціалізація засуджених зараз є сталою юридичною конструкцією, використовуваною у нормативно-правових актах та наукових дослідженнях. Хоча історично у вітчизняному праві «виправлення» існувало поруч з «перевихованням», а міжнародному праву здебільшого притаманні «реабілітація» та «реінтеграція». Непоодиноким є змішування та безсистемне застосування вказаних вище та деяких інших юридичних термінів, що спонукає до більш детального дослідження їх сутності й співвідношення між собою.

Метою цієї публікації є дослідження співвідношення термінів «виправлення», «виховання», «корекція», «ресоціалізація», «соціальна адаптація», «соціальна реабілітація» і «реінтеграція». Для реалізації вказаної мети було поставлено такі завдання: проаналізувати чинні нормативно-правові акти та матеріали вже існуючих наукових досліджень; виявити та дослідити історичний контекст, часовий проміжок існування, сутність, зміст та особливості нормативного закріплення зазначених вище термінів; об'єднати їх за спільними ознаками та окреслити відмінні, визначити особливості співвідношення між собою; сформулювати висновки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні питання сутності та співвідношення термінів «виправлення», «виховання», «корекція», «ресоціалізація», «соціальна адаптація», «соціальна реабілітація» і «реінтеграція» досліджували В. М. Трубников (V. M. Trubnikov), О. М. Бандурка (O. M. Bandurka), Т. А. Денисова (T. A. Denysova), В. В. Проскура (V. V. Proskura) – щодо соціальної адаптації, виправлення та ресоціалізації (1991, 2002); В. М. Синьов (V. M. Synov), О. П. Северов (O. P. Severov) та Г. О. Радов (H. O. Radov) – щодо виховання та перевиховання (1998, 1999); В. А. Бадира (V. A. Badyra), Т. А. Денисова (T. A. Denysova), колектив авторів монографії за заг. ред. А. Х. Степанюка (A. Kh. Stepanjuk) – щодо виправлення та ресоціалізації (2009, 2011); Н. В. Коломієць (N. V. Kolomiets) – щодо виправлення, ресоціалізації та заохочення (2017); В. М. Дрьомін (V. M. Drjomin), В. С. Шкрабюк (V. S. Shkrabiuk), О. В. Федик (O. V. Fedyk), І. С. Чалий (I. S. Chalyi) – щодо соціальної реабілітації засуджених (2000, 2018, 2021) та інші.

Виклад основного матеріалу. Понятійний апарат тематики неодноразово розкривався у наукових дисертаціях, монографіях, статтях та словниках (енциклопедіях). Однак на позначення одних і тих самих правових відносин науковцями у різні часи було запропоновано різні терміни. Тож З. А. Загіней вказує на недосконалість тексту кримінального закону, що призводить до різних інтерпретацій на практиці. Навіть у тих випадках, коли законодавець має чіткі уявлення про норму права, це не є гарантією того, що вона буде застосована згідно з початковими уявленнями про її призначення [1, с. 41–42]. І цілком слушно В. В. Коваленко та О. Г. Колб стверджують, що як у законі, так і у навчально-наукових джерелах має вживатися та термінологія, яка ідентично відображає реальний стан речей у правовідносинах, оскільки це створює реальні механізми їх регулювання та охорони [2, с. 226]. Отож, необхідно визначитись із поняттями, що є суміжними до «виправлення» та «ресоціалізації», з'ясувати їх обсяг та раціональність нормативного закріплення. Для цього доцільним вбачається зробити огляд уже існуючих досліджень, деталізувати їх матеріалами останніх публікацій та висловити власну позицію.

Академічний тлумачний словник з української мови визначає суміжний, як той, що межує з ким-, чим-небудь, близький до чогось [3, с. 836]. Такими, на нашу думку, є «виправлення», «виховання» (або ж «перевиховання»), «корекція», «соціальна адаптація», «ресоціалізація» та «реабілітація» (або ж «соціальна реабілітація»).

Вивчаючи суміжність понять, І. З. Дуцяк указує на існування трьох їх видів: підпорядковане (вужче обсягом, тобто менш загальне), координоване (співпідпорядковане до загальнішого поняття) й підпорядковувальне (ширше обсягом, тобто загальніше) [4, с. 35]. Л. П. Брич зазначає, що для належного розмежування конкретних пар суміжних об'єктів дослідження потрібно з'ясувати суть цих кримінально-правових явищ, виявити їх ознаки та вказати на відмінності від інших подібних кримінально-правових явищ [5, с. 201]. З огляду на те, що у межах однієї статті неможливо розглянути специфіку

існування «виправлення», «ресоціалізації» і суміжних понять по відношенню до окремих суб'єктів (як-от жінок, дітей тощо), зосередимось на узагальненому дослідженні: 1) історичного контексту; 2) часового проміжку існування правовідносин, що позначаються відповідним терміном; 3) сутності та змісту, що надаються кримінально-виконавчою та іншими галузями права; 4) особливостей нормативного закріплення.

Найпершим серед досліджуваних понять у науковій літературі та вітчизняному законодавстві було використано «виправлення», історичний аспект та філософське розуміння якого було детально розглянуто В. А. Бадиною та Т. А. Денисовою. З аналізу наукової літератури можна зробити висновок, що ідея виправлення (перевиховання) злочинця достатньо довго асоціювалось з елементами ресоціалізації, соціальної адаптації чи реабілітації і була представлена єдиним комплексом дій, розмежування якого розпочалось на межі ХІХ ст. Питання виправлення душі порушувалося ще у стародавні часи. Так, Платон зазначав, що покарання людини є втіленням справедливості, а метою такого покарання є моральна відплата, перевиховання та виправлення природи злочинця [6, с. 436]. Аристотель вважав, що виправлення душі має відбуватись через «навчання закону розуму», хоча і скептично ставився до можливості виправлення окремих категорій [7, с. 348]. Середньовічна філософська думка тяжіла до релігійного осмислення буття, тому Фома Аквінський вважав, що виправлення має відбуватись через розвиток віри, розуму та каяття [8, с. 10]. Доба Ренесансу характеризувалася зосередженням на особистості та її цінності для суспільства. Т. Мор зазначав, що оскільки причинами злочинності є соціальні чинники, то і для виправлення мають бути належні соціально-політичні умови [9, с. 230–242]. Дж. Локк вважав, що покарання має знаходити свій прояв у виправленні моральних та розумових якостей злочинця [10, с. 408–411], при цьому Ж.-Ж. Руссо та Д. Дідро не вірили у можливість виправлення взагалі [8, с. 12; 11, с. 78]. Варто зауважити позицію Ч. Беккарія, який переконував, що метою покарання є виправлення особистості, під яким він розумів виховання, переконування, зміну моральності. Мета покарання полягає у тому, щоб перешкодити винному знову завдати шкоду суспільству, цим він опосередковано порушував питання не лише виправлення, але й ресоціалізації злочинця [12, с. 58–59]. І. Бентам розробив метод «моральної арифметики», за яким правослухняна поведінка має розглядатись злочинцем як найбільш раціональний з усіх можливих виборів [13, с. 48–49]. Представники німецької класичної філософії І. Кант та Г. Гегель вважали, що сутність покарання полягає у якісних перетвореннях, виправленні моральності особистості [8, с. 13]. Антропологічна позиція Ч. Ломброзо і Е. Феррі полягає у тому, що злочинець може бути виправленим лише шляхом відповідного курсу лікування [14, с. 432].

Радянська філософія здебільшого була зосереджена на можливості соціального та трудового впливу на засуджених. Так, М. О. Беляєв зазначав, що виправлення полягає у тому, щоб шляхом впливу на свідомість злочинця виховати у ньому властивості характеру, притаманні свідомим учасникам комуністичного

будівництва [15, с. 41]. А. А. Піонтковський виправлення і перевиховання засудженого розглядав як переробку свідомості людини [16, с. 45], а Й. С. Ной стверджував, що виправлення є міждисциплінарною проблемою і більшою мірою має бути зосереджене на зміні моральності [8, с. 19]. М. О. Стручков та О. Є. Наташев під виправленням особи розглядали сам процес впливу на засудженого [8, с. 9–20; 17, с. 28–30].

Кримінально-виконавчу характеристику застосування «виправлення» та «ресоціалізації» як окремих понять вітчизняного права було досліджено у монографії за загальною редакцією А. Х. Степанюка. Автори вказують на неможливість переробки людини в ідеал та критикують відсутність нормативно визначених критеріїв виправлення засудженого, що спонукає персонал органів виконання покарань розглядати виправлення як процес, а не конкретний результат, тим самим нівелюючи його як правову категорію.

В. М. Синьов та О. П. Северов надають виправленню виховний зміст та вказують на необхідність розроблення параметрів оцінки готовності засуджених до сприйняття виховних впливів, класифікації засуджених за рівнями її сформованості, визначення факторів, які впливають на готовність до сприйняття перевиховних впливів, та умов формування зазначеної готовності [18, с. 68]. Г. О. Радов підтримує позицію цих авторів і вказує, що пенітенціарний процес у своїй основі перебуває у площині морально-етичного, духовного характеру. Його предметом є не злочинець, а людина, жива істота, яка має сприйматися не через юридичні, а морально-етичні, психологічні і педагогічні категорії, як носій певних соціальних відхилень і патологій, що зумовили злочинну поведінку [19, с. 48; 20, с. 8–21].

Термін «виправлення» притаманний здебільшого кримінальному та кримінально-виконавчому праву, іноді зустрічається у наукових роботах з пенітенціарної психології та педагогіки, проте у дослідженнях із загальної психології здебільшого представлений як «корекція» або ж «психологічна корекція». С. Б. Кузікова вказує, що термін «корекція» має більш вузьке і конкретне значення ніж «психотерапія», яке буквально означає «виправлення». А психологічна корекція як вид діяльності практичного психолога полягає в тактовному втручанні у внутрішній світ людини з метою подолання її психологічних проблем і труднощів розвитку [21, с. 7]. Зазначимо, що вітчизняний словник з української мови визначає «корекцію» як виправлення чого-небудь [22, с. 287]. У кримінально-виконавчому праві термін «корекція» використовується несистемно, здебільшого коли йдеться про психологічне втручання у свідомість засудженого. З огляду на зазначене, можна стверджувати, що «корекція» за змістом і формою відповідає термінові «виправлення», а отже є не суміжним, а тотожним по відношенню до нього.

У юриспруденції вперше «виправлення» було нормативно закріплене у 1845 р., проте у подальшому зміст та обсяг поняття не раз зазнавали змін [23, с. 134, 144]. Сучасне розуміння поняття було впроваджено у законодавство в 2004 р. з прийняттям нового Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК).

Так, відповідно до ст. 6 виправлення засудженого – це процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості і створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки [24].

Слід зауважити, що формулювання, надане законодавцем, викликає у провідних науковців небезпідставний сумнів щодо можливості регулювання нормами законодавства процесу позитивних змін особистості. Крім того, використання неозначених форм дієслова, таких як «відбуваються» та «створюють» додає невизначеності процесу виправлення і дає підстави стверджувати, що це той процес, який у межах виконання/відбування покарання ще далекий від завершення [25, с. 8]. Із самого визначення можна зробити висновок, що виправлення більшою або меншою мірою може розпочинатися на етапі винесення вироку і визначення покарання засудженому та закінчуватися у будь-який момент після звільнення. У такому розумінні поняття «виправлення» буде досягне після відбування покарання, але як же тоді бути з положенням ч. 2 ст. 65 Кримінального кодексу (далі – КК) України, де сказано, що особі, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів [26]. З цього виходить, що виправлення реалізується у межах покарання і має розглядатися як юридичний факт, з яким пов'язане припинення виконання/відбування покарання [25, с. 9]. Саме до такого розуміння спонукає те, що необхідною умовою ресоціалізації, відповідно до закону, є виправлення засудженого. Проте варто врахувати положення ч. 1 ст. 75 КК України, де вказано на опцію звільнення від відбування покарання з випробуванням у разі, якщо суд дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання. На думку Ю. А. Пономаренка, процес виправлення засудженого без відбування покарання відповідно до ч. 2 ст. 75 КК України по суті перетворився на самостійний квазівид покарання [26, с. 243].

Загалом положення КК України у їх системному розумінні дозволяють розглядати виправлення і поза призначеним покаранням, а саме у допенітенціарний або ж постпенітенціарний періоди [27]. Отже, відправною точкою виправлення є винесення вироку засудженому, а кінцевою – невизначений момент у майбутньому, після звільнення з місць позбавлення волі, коли припиняється процес позитивних змін, пов'язаний з конкретним кримінальним провадженням. Саме таке значення виправленню дають В. А. Бадира та Т. А. Денисова, вказуючи на випадки, коли через зміну оточення після відбуття особою покарання її життєві орієнтації змінюються, хоча під час відбування покарання таких змін у особи не спостерігалось [8, с. 45–46]. До такого розуміння спонукає і саме визначення виправлення як процесу, а не результату. При цьому важко не погодитись з думкою авторів науково-практичного коментаря до КВК України за заг. ред. А. Х. Степанюка щодо сумнівності розуміти виправлення як юридичний факт [25, с. 9]. Тим більше, що за аналітичними даними у 2019 р. кількість осіб, які вчинили злочин повторно, становила 57423 людини з-поміж загальної кількості у 135412 осіб, що становить 42,4 % [28, с. 25, 47].

Суміжними поняттями по відношенню до виправлення є виховання або ж перевиховання засуджених. І хоча вони здебільшого притаманні педагогічним наукам, проте активно використовувались у юриспруденції радянського періоду [29, с. 26–27]. Так, відповідно до ст. 1 Виправно-трудового кодексу від 1970 р. виправно-трудове законодавство України має своїм завданням забезпечення виконання кримінального покарання з тим, щоб воно не тільки було карою за вчинений злочин, але виправляло та перевиховувало засуджених у дусі чесного ставлення до праці, точного виконання законів, відвертало вчинення нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, а також сприяло викоріненню злочинності [30].

Щодо перевиховання ще А. С. Макаренко писав, що це важкий і тривалий процес, і перевиховувати значно важче, ніж виховувати [31, с. 59; 32, с. 102]. П. М. Рабінович однією із функцій юридичної відповідальності вбачає виховну, за якою спеціальною превенцією є виправлення дефектів правосвідомості засуджених осіб [33, с. 161]. С. І. Максимов зазначає, що існує дві протилежні моделі виховання. За першою з них виховувати – це уніфікувати та адаптувати, коли суб'єкт виховання засвоює стандарти культури і систему загальноприйнятих цінностей та соціальних інтересів. За другою виховувати означає сприяти становленню особистості, створювати умови для самостійного розвитку індивідуума [34, с. 231].

У нових кримінальних кодексах, які прийшли на зміну радянським, законодавці багатьох країн СНД зберегли лише виправлення як мету і відмовилися від перевиховання засуджених. Такий підхід є обґрунтованим, адже перевиховання передбачає викорінення негативно оцінюваних суспільством особистісних якостей. Такий процес безпосередньо пов'язаний з перебудовою і заміною негативних властивостей особистості і антигромадських поглядів, які ускладнюють процес соціалізації особистості, на соціально корисні або нейтральні, а також зі зміною життєвих пріоритетів і способів поведінки, що призвели до вчинення суспільно небезпечного діяння. Нині більшість авторів вважають, що використання терміна «перевиховання» як мети кримінального покарання є недоцільним. На думку В. Н. Петрашева, завдання перевиховати людину є нереальним [35, с. 353–354].

Наразі це термін далекого педагогічного минулого, коли дитина, будучи для педагога об'єктом впливу, трактувалась як носій суми якостей. Передбачалося, що негативні якості потрібно «видаляти», «знищувати», навіть «витравляти», «придушувати» (при цьому була проігнорована ненавмисна можливість «придушити» особистість самої дитини) [36, с. 373–374]. Через це вказаний педагогічний термін вважається таким, що не відповідає ні гуманістичним тенденціям сучасної загальнолюдської культури, яка проголошує найвищою цінністю права людини на свободу, недоторканність і гідність особистості, ні прагматичним цілям кримінальної відповідальності [32, с. 102].

Так, виходячи з вищевказаного, «виправлення» та «перевиховання» можуть існувати в одному часовому проміжку, є суміжними координованими термінами

та частково пов'язані між собою, проте «перевиховання» засуджених є ідеалізованою категорією, яка неодноразово критикувалась у наукових дослідженнях. На відміну від «виправлення», яке полягає у позитивних змінах в особистості засудженого, «перевиховання» характеризується більш активним втручанням у психологічну складову та націлене на перебудову і заміну негативних властивостей особистості.

Щодо ресоціалізації, то, у 60–80-ті роки ХХ ст. була сформована сучасна ідеологічна концепція ресоціалізації правопорушників. Її створення зумовлене впливом руху за гуманізацію умов відбування кримінального покарання у вигляді позбавлення волі американських мислителів-гуманістів Р. Кларка, Дж. Мітфорд, європейською доктриною Марка Анселя «новий соціальний захист». Першочерговою метою концепції вважалася соціальна реабілітація злочинців у період ізоляції від суспільства і соціальна адаптація в постпенітенціарний період [37, с. 36–37]. Загальну характеристику застосування ресоціалізації було досліджено у монографії за редакцією А. Х. Степанюка. Варто зауважити позицію В. А. Львовичкіна, Р. В. Ващенко та В. В. Сулицького, які розглядають ресоціалізацію у широкому значенні, а виправлення засуджених лише як її окремих етап [38, с. 8; 39, с. 30]. При цьому М. Б. Панасюк та М. П. Черненко критикують можливість ресоціалізації засуджених узагалі [40, с. 155; 41, с. 622]. Поділяємо позицію авторів монографії у тому, що ресоціалізація виходить далеко за межі кримінально-виконавчих правовідносин, а самі категорії є доволі складними та суперечливими не лише в частині теоретичного обґрунтування, а й для практичної реалізації [20, с. 8–21]. У подальшому наукові статті цій тематиці присвятили Н. В. Коломієць, М. Ю. Кутєпов, В. В. Василик та ін. [42; 43; 44].

Термін «ресоціалізація» належить до соціальних понять і широко використовується у кримінології, соціології, психології та інших гуманітарних науках. Вона об'єктивно пов'язана з поняттям «соціалізація», про що свідчить безпосередній аналіз вказаних явищ і, передусім, граматичне тлумачення. Такий факт зазначає Ю. В. Жульова, вказуючи на необхідність звертати увагу на значення префікса «ре-», який дозволяє розуміти ресоціалізацію як «відновлення чи повторність дій» або ж як «протидію» асоціальної деградації особистості [45, с. 229].

У вітчизняній правовій доктрині термін «ресоціалізація» було вперше використано на початку 80-х років Ю. М. Антоняном, що у подальшому знайшло своє офіційне закріплення в українському законодавстві у 2004 р. з прийняттям нового КВК [46, с. 69; 45, с. 229]. Так, відповідно до ст. 6 цього акта ресоціалізація – це свідоме відновлення засудженого у соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. Указано, що необхідною умовою ресоціалізації є виправлення засудженого [24]. Схожої позиції дотримується В. І. Зубкова [47, с. 28–30].

Поділяючи позицію законодавця (п. 2. ч. 2. ст. 6 КВК України), більшість учених у галузі кримінально-виконавчого права схиляються до того, що поняття

«ресоціалізація» більш широке, ніж «виправлення», і охоплює останнє [45, с. 230]. У нормативно-правових актах спільне використання такої термінології можна спостерігати у положеннях ст. 44 проєкту закону України «Про пенітенціарну систему» № 5293 від 22.03.2021 р., відповідно до якого особовий склад органів та установ пенітенціарної системи зобов'язаний, серед іншого, застосувати передбачені законом засоби виправлення та ресоціалізації щодо засуджених; сприяти трудовому та побутовому влаштуванню осіб, звільнених від відбування покарання, та їх соціальній адаптації [48].

Для з'ясування змісту терміна «ресоціалізація» розпочнемо аналіз з положень ч. 3 ст. 6 КВК України, де зазначається, що до засобів виправлення та ресоціалізації серед іншого належать порядок виконання та відбування покарання (режим); у дільниці ресоціалізації тримаються засуджені, які направлені з дільниці карантину, діагностики і розподілу (ст. 94). Отже, відправною точкою ресоціалізації, відповідно до чинного законодавства, можна вважати період, що починається після 14-денного обстеження і закінчується, відповідно до положень ст. 6, лише з поверненням засудженого до самостійного соціально-нормативного життя у суспільстві. На таку думку наштотує і п. 3 ст. 6, де визначено засоби виправлення та ресоціалізації засуджених [24]. Схожої позиції дотримуються М. О. Стручков, Г. О. Радов, М. С. Рибак та ін. Вони вважають, що ресоціалізацію необхідно розглядати як таку, що складається з двох етапів – пенітенціарного (під час відбування покарання) та постпенітенціарного (після звільнення від відбування покарання) (49, с. 161; 45, с. 230). А. Х. Степанюк та В. М. Трубников поділяють думку вказаних авторів і зазначають, що пенітенціарний етап ресоціалізації засуджених має розглядатися як підготовча стадія до подальшого постпенітенціарного етапу [50, с. 3–5]. Проте, на думку В. О. Корчинського, О. М. Неживець, С. Ф. Денисова, Т. А. Денисової, М. С. Пузиревського та ін., ресоціалізація є комплексним поняттям, яке охоплює допенітенціарний (винесення вироку і визначення покарання), пенітенціарний і постпенітенціарний періоди впливу на особу засудженого [51, с. 447; 45, с. 230]. Їх підтримує і В. Є. Южанін [52, с. 25].

Для з'ясування відправної точки процесу ресоціалізації розглянемо основні ознаки відповідно до визначення ст. 6 КВК: 1) свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; 2) повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя у суспільстві [24]. Вбачається, що у допенітенціарний період особа перебуває у слідчому ізоляторі до моменту направлення до визначеної виправної установи, а отже, цей період життя засудженого знаходиться якнайдалі від «статусу повноправного члена суспільства» або ж «самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя у суспільстві». Вважаємо, що усвідомлення власної провини та переосмислення цінностей після оголошення вироку засудженому відбуваються не завжди, мають достатньо мінливий характер та за своїм змістом більш близькі до виправлення (позитивні зміни в особистості засудженого). У подальшому місця позбавлення волі здебільшого дають зворотній ефект,

сприяють втраті соціально корисних зв'язків та адаптації до тюремного середовища та субкультури, при цьому важко не погодитись із наявністю та необхідністю заходів з підготовки засудженого до звільнення. Отже, «ресоціалізація» є суміжним підпорядкувальним по відношенню до «виправлення», «корекції» та «виховання». Вона існує у межах пенітенціарного та постпенітенціарного етапів, при цьому пенітенціарний етап у контексті «ресоціалізації» більш доречно розглядати як підготовчу стадію до постпенітенціарного.

Більш новим поняттям для юридичної науки є «соціальна адаптація засуджених». До ґрунтовних досліджень питань соціальної адаптації за період незалежності України можна віднести науковий доробок В. В. Проскури, В. М. Трубникова та спільне дослідження О. М. Бандурки, В. М. Трубникова і Т. А. Денисової [53; 54]. Так, зазначається, що термін «адаптація» походить із природознавства, де його розглядають як процес пристосування, будови та функцій організму. Психологічне розуміння адаптації зводиться до встановлення стану рівноваги суб'єкта та середовища, їх взаємодії. Схожим є соціологічне розуміння поняття «соціальна адаптація». Проте у вітчизняній філософії, соціології, соціальній психології та педагогіці це поняття є недостатньо дослідженим, а останні наукові роботи у цьому напрямі потребують актуалізації. У психології західних країн проблема соціальної адаптації більшою мірою досліджується у контексті двох напрямів: біхевіоризму та інтеракціоністської концепції [54, с. 10–13].

В. В. Проскура виокремив такі підходи у вивченні цього явища, як: соціологічний, біологоекологічний, філософський, психолого-педагогічний та інші. Розглянувши підходи до пояснення сутності соціальної адаптації з позицій концепції стресу (Г. Сельє), психоаналізу (З. Фрейд, Г. Гартман, Е. Еріксон), символічного інтеракціонізму (Дж. Мід, Ч. Кулі та Л. Філіпс), структурного функціоналізму (Т. Парсонс та Р. Мертон), теорії поля (К. Левін), когнітивної психології (Л. Фестінгер і Дж. Келлі), екологічного підходу (Ч. Застроу та С. Жермейн), соціальної психології (Т. Шибутані й А. Налчаджян), концепції адаптації Н. Сарджвеладзе, можна зробити висновок про те, що в соціологічних теоріях та дотичних до них філософських і соціально-психологічних дослідженнях існують певні розбіжності у розумінні природи цього явища [55, с. 7]. Одні автори визначають адаптацію лише як пристосування, проте більш доцільним вбачається розуміння адаптації і як свідомої діяльності з перетворення навколишнього середовища. Уваги заслуговує позиція Е. С. Маркаряна, що спільнота є не лише адаптивною (на зразок біологічної), але і адаптивно-адаптуючою системою, оскільки людська діяльність має перетворювальну природу [54, с. 14–15; 56, с. 43]. Також немає однастайності у трактуванні механізму реалізації соціальної адаптації. Для прикладу, І. А. Милославова вважає, що у процесі адаптації у людини змінюється її психіка та поведінка – інтереси, орієнтації, погляди, переконання тощо [57, с. 15–126]. При цьому О. Д. Андреева вважає, що у процесі адаптації у структурі особистості не відбувається жодних змін, адже індивід не набуває жодних особистісних форм, а лише пристосовується до навколишнього середовища [58, с. 65].

Як термін та поняття «соціальну адаптацію» було нормативно закріплено у ст. 1 Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» № 3160-VI від 17.03.2011 р. Характерною особливістю закону є регулювання відносин щодо звільнених осіб, якими відповідно до визначення ст. 1 Закону є особи, які відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а також звільнені від подальшого відбування зазначених видів покарань на підставах, передбачених законом [59].

Якщо ж говорити про співвідношення понять, то можна виділити три наукові позиції. Відповідно до першої адаптація засуджених виступає як один з різновидів ресоціалізації, і розрізняються вони лише за обсягом. Представники другої вважають ресоціалізацію та соціальну адаптацію рівнозначними поняттями. За третьою позицією соціальна адаптація є більш широким поняттям, ніж ресоціалізація, де остання виступає лише одним із етапів [60, с. 123]. І. В. Шмаров та Ю. М. Антонян під соціальною адаптацією засуджених розуміють процес їх ресоціалізації, перехід особистості до нового соціального середовища, сприйняття його моральних вимог, цінностей та соціальних позицій [61, с. 186–187; 62, с. 100–104]. В. М. Трубников, Т. А. Денисова та О. М. Бандурка стверджували, що ресоціалізація та соціальна адаптація за змістом співвідносяться між собою як частина і ціле. Так, ресоціалізація, на їх думку, є першим, ознайомчим етапом соціальної адаптації [54, с. 19–40]. І хоча із положень ст. 94 та 98 КВК можна зробити висновок, що соціальна адаптація розпочинається у період підготовки засудженого до звільнення за 6 місяців і пізніше, заслугове на увагу проблема поєднання підготовки засуджених до звільнення і соціальної адаптації після звільнення з місць позбавлення волі, адже у науковій літературі ці два процеси розглядаються окремо [24; 14, с. 14]. Загалом «соціальна адаптація» є суміжним підпорядкованим поняттям по відношенню до ресоціалізації та суміжним підпорядкувальним по відношенню до «виправлення», «корекції» та «виховання», адже без їх досягнення не може відбутися повноцінна соціальна адаптація. Її також доцільно розглядати як процес, що розпочинається з моменту звільнення засудженого і закінчується, відповідно до визначення, лише з його поверненням до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя у суспільстві (як і ресоціалізація). Прихильниками такої позиції є Т. Д. Зражевська та О. О. Антонян [64, с. 39].

Щодо «реабілітації» або ж «соціальної реабілітації», то саме поняття рідко використовується у вітчизняному кримінальному законодавстві, проте доволі широко розповсюджене за кордоном. Термін «реабілітація» з'явився лише всередині ХХ ст. В Англії та США після Другої світової війни було розроблено її принципи, які згодом стали основою концепцій реабілітації хворих та інвалідів у різних країнах світу [65, с. 8].

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, реабілітація (re – знову, *habilitas* – здатність, спроможність) – це комплексне та скоординоване використання медичних, соціальних, освітніх та професійних заходів для тре-

нування або перепідготовки неповноспроможної особи до якнайвищого рівня функціональних можливостей. Загально визнаним є виділення трьох видів реабілітації, що взаємопов'язані і взаємодоповнюють один одного: медична, професійна (освітня) та соціальна реабілітація [66, с. 29–31]. Вона, як система, включає комплекс окремих підсистем та їх взаємозв'язок: клініко-біологічна (вирішення проблем гомеостазу, адаптації, компенсації); соціально-психологічна (аналіз проблем спілкування, взаємостосунків тощо); соціально-економічна (аналіз вартості відповідних витрат, економічної доцільності реабілітаційних заходів), юридична (розроблення правових норм тощо) [67, с. 55]. При цьому термін «соціальна реабілітація» набагато частіше зустрічається у положеннях міжнародних конвенцій та пов'язаних з ними документів, ніж у зарубіжній кримінологічній літературі, де зазвичай використовується просто «реабілітація» [68, с. 10]. На це вказував і В. М. Дрьомін, який одним із перших в Україні досліджував питання сутності та змісту соціальної реабілітації з точки зору кримінально-виконавчого права [69, с. 423–426].

Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» № 1053-IX від 03.12.2020 р. визначає її як комплекс заходів, яких потребує особа, яка зазнає або може зазнати обмеження повсякденного функціонування внаслідок стану здоров'я або старіння у взаємодії з її середовищем [70]. Кримінальне законодавство також містить поняття «реабілітація», проте у іншому контексті. Так, ч. 4 ст. 88 чинного КК України зазначає, що особи, які були реабілітовані, визнаються такими, що не мають судимості [27]. Із вказаного можна зробити висновок, що реабілітацією вважається відновлення правового статусу незаконно засуджених осіб. Варто зауважити, що у проекті КК України станом на 25.07.2021 р. реабілітація вже не використовується у такому контексті [71]. Вітчизняний словник з кримінально-виконавчого права підкріплює цю тезу: реабілітація засудженого (від лат. *rehabilitatio* – відновлення) – відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства, шляхом: а) поновлення в правах; б) відновлення репутації особи, яка безвинно зазнала репресій або була неправомірно притягнута до юридичної (кримінальної, адміністративної чи дисциплінарної) відповідальності. Реабілітація особи настає в результаті виправдувального вироку, постанови (ухвали) про закриття справи за відсутністю події або складу злочину, а також постанови про закриття справи про адміністративне правопорушення. Реабілітація є підставою для звільнення від відбування покарання [51, с. 443].

На думку Л. А. Лазаренко, «реабілітація» тісно пов'язана з ресоціалізацією, але зосереджується виключно на постпенітенціарному періоді, тобто після звільнення засудженого, під час повторного проходження процесу адаптації – шукає роботу, житло, встановлює соціальні зв'язки, навчається в освітніх закладах, на курсах тощо. «Ресоціалізація» ж більш широке поняття, ніж «реабілітація», оскільки охоплює і пенітенціарний період, тобто термін відбування покарання у місцях позбавлення волі [72, с.183]. М. Ю. Кутєпов та М. О. Неживець вважають, соціальна реабілітація охоплює вивчення проблем звільненого,

особистісних ресурсів особи, яка потребує соціальної адаптації, допомогу у вирішенні проблем забезпечення житлом, працевлаштування, корекцію індивідуальних рис, що заважають соціальній адаптації, неадекватної реакції на оточення; надання консультацій для вирішення проблем у взаємодії з клієнтом, побутових проблем; захист прав і представлення інтересів звільненого; нейтралізацію негативного впливу соціального середовища; здійснення психологічної підтримки [45, с. 231; 73, с. 12].

Л. Форсберг та Т. Дуглас запропонували розглядати реабілітацію у п'яти контекстах: 1) як робота, направлена на зменшення шкоди, що злочинець завдає суспільним відносинам; 2) як робота, направлена на зменшення рівня рецидиву; 3) як терапія (діяльність медико-психологічного характеру); 4) як моральне збагачення злочинця; 5) як відновлення моральних якостей та соціальних зв'язків людини [74, с. 8–22]. І. С. Чалий розглядає соціальну реабілітацію як комплексний процес збереження, набуття чи відновлення засудженим або звільненим функцій та навичок, необхідних для нормального (законослухняного) самостійного життя в суспільстві, який включає в себе соціетальну, педагогічну, медичну, професійну реабілітацію [75, с. 214]. Автор посилається на позицію Н. Крісті, який замість слова «карати» використовує «зцілювати» [76, с. 18]. При цьому погоджуємось з позицією І. С. Чалого у тому, що більшість наявних нині наукових публікацій присвячено або ресоціалізації засуджених, або їх виправленню, суб'єктам, методам, формам та процедурі, або соціальній адаптації, реінтеграції чи реадаптації таких осіб. При цьому доволі часто можна спостерігати змішування всіх цих понять та відсутність планомірного процесу втілення й спадковості тих або інших дій [75, с. 51, 179, 214]. Сам автор наголошує, що виправлення далеко не завжди досягається в процесі відбування покарання, а ресоціалізація у цей період взагалі неможлива, тому доцільно вести мову про можливість соціальної реабілітації як на етапі відбування покарання, так і після звільнення [75, с. 57–58]. Проте вбачається, що збереження, набуття чи відновлення особою функцій та навичок, необхідних для нормального (законослухняного) самостійного життя в суспільстві, може відбуватися і на етапі досудового розслідування самостійно або під впливом правоохоронних органів.

Зміст поняття, наданий І. С. Чалим, охоплює собою виправлення та ресоціалізацію засуджених у їх законодавчому розумінні, а отже, автор розглядає соціальну реабілітацію ширше від її сучасної законодавчої регламентації, надаючи поняттю змісту, що притаманний йому у міжнародних нормативно-правових актах [75, с. 57]. Автори багатотомного видання «Правова доктрина України» у 2013 р. надали схоже змістове наповнення поняттю «ресоціалізація», вказавши, що воно включає правовий, психологічний, соціальний, професійний, освітний, медичний та фізкультурно-оздоровчий аспекти [77, с. 1233]. Хоча у розумінні ООН саме реабілітацією є широкий спектр заходів, спрямованих на схиляння правопорушника до відмови від вчинення нових злочинів і на повернення йому статусу законослухняної особи [78, с. 150].

Позаяк ми не маємо законодавчого тлумачення соціальної реабілітації в українському законодавстві, для з'ясування обсягу вказаного поняття у контексті кримінально-виконавчих норм звернемось до ст. 99 КВК. Статтею встановлено, що у дільниці соціальної реабілітації тримаються вперше засуджені до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності, нетяжкі злочини, а також засуджені, переведені з дільниці ресоціалізації, режим для таких засуджених значно ослаблений та тяжіє до звичного життя у суспільстві. Таким чином, «соціальна реабілітація» є ширшим, а отже, підпорядкувальним поняттям по відношенню до «виправлення», «корекції», «виховання» «ресоціалізації» та «соціальної адаптації» засуджених. Вбачається, що відмінність ресоціалізації і соціальної реабілітації, на думку вітчизняного законодавця, полягає у стійкості соціальних зв'язків засудженого, отже, з точки зору закону, реабілітація щодо окремих категорій засуджених може розпочинатися з переведенням з дільниці карантину, діагностики і розподілу (14 днів після ув'язнення) або ж для інших при переведенні з дільниці ресоціалізації за умови відбуття щонайменше $\frac{1}{3}$ строку покарання і закінчується моментом звільнення особи з місця позбавлення волі [24].

«Реінтеграція» серед досліджуваних нами є одним із найновіших термінів. В Україні питання реінтеграції отримали своє наукове та законодавче підґрунтя починаючи з 2014 р. і здебільшого у політичній чи соціальній площині. Так, словники визначають реінтеграцію як 1) відновлення єдиного цілого; 2) повторне об'єднання того, що раніше розкололося, розпалося, дезінтегрувалося; 3) включення, залучення до певної спільноти. Варто відзначити, що латинський префікс «ге» вказує на повторну, відновлювальну дію + «integratio», що означає відновлення цілісності, возз'єднання. Західні визначення реінтеграції як явища стосуються переважно адаптації окремих індивідів, що опинилися в певних соціальних, соціально-політичних, соціально-економічних умовах, які ускладнюють або унеможливають їх участь у суспільному житті як повноцінних членів. Реінтеграція покликана усунути ці перешкоди, забезпечивши цих осіб механізмами, способами, моделями взаємодії та участі в суспільстві [79, с. 438]. При цьому зазначається, що термін «реінтеграція» не слід сприймати буквально, оскільки доволі часто суди застосовують покарання, альтернативні ув'язненню, а отже і засуджений не потребує повторної інтеграції до суспільства [80, с. 3].

Термін «реінтеграція» використано у проєкті нового КК України. Так, одним із його завдань, відповідно до ст. 1.1.2 є ресоціалізація і реінтеграція осіб, які вчинили злочини. При цьому реінтеграція є новим поняттям для кримінального законодавства, визначення якому досі належним чином не надано [71]. У матеріалах експертної оцінки окремих положень проєкту Закону України № 4048 і проєкту Закону України № 4049 у частині внесення змін до Кримінального кодексу, Кримінально-виконавчого кодексу і Кримінального процесуального кодексу, які було розроблено з метою виконання рішення ЄСПЛ у справі «Петухов проти України (№ 2)», можна знайти таке формулювання: «Як нещодавно вказав Суд, у контексті ст. 8 Конвенції «акцент на реабілітацію та реінтеграцію

став обов'язковим чинником, який держави-члени повинні брати до уваги при розробці своєї карної політики» (рішення у справі «Хорошенко проти Росії» [ВП], № 41418/04, п. 121, ЕСНР 2015) [81, с. 6].

У вітчизняному словнику з кримінально-виконавчого права реінтеграцію визначено як повернення засудженого до самостійного соціально-нормативного життя у суспільстві, за змістом вона відповідає поняттю соціальної адаптації, адже інтеграція у нормальну життєдіяльність громади можлива лише після звільнення особи з місць позбавлення волі [51, с. 446]. Така ж позиція представлена у профільних документах, підготовлених ООН, її дотримується і міжнародна наукова спільнота. Для прикладу, В. Є. Бурий ототожнює соціальну адаптацію та реінтеграцію, а М. Фаркаш визначила реінтеграцію як елемент реабілітації, що полягає у можливості освоїтись у повсякденному житті [78, с. 3; 82, с. 92, 93, 95; 83, с. 7]. У глосарії довідника з питань попередження рецидивізму і соціальної реінтеграції правопорушників, підготовленого управлінням ООН з наркотиків та злочинності, програма соціальної реінтеграції визначена як втручання, покликане допомогти правопорушникам, які перебували у місцях позбавлення волі, реінтегруватися у суспільство після звільнення. Іншим значенням є втручання, здійснюване як альтернатива тюремному ув'язненню [78, с. 150].

Таким чином, «реінтеграція» є суміжним підпорядкованим поняттям по відношенню до «ресоціалізації» та «соціальної реабілітації», при цьому воно є тотожним, а отже, не суміжним щодо «соціальної адаптації». З огляду на вже досліджене співвідношення соціальної адаптації, реінтеграція є суміжним підпорядкувальним по відношенню до виправлення, корекції та виховання.

Варто зауважити, що у контексті адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів більш доцільним було б використання понять «соціальна реабілітація» та «реінтеграція», як це спостерігається у більшості профільних міжнародних нормативно-правових актів, зокрема й тих, що ратифіковані Україною [84, с. 53–57]. У цьому зв'язку М. І. Панов зазначає, що понятійний апарат юридичної науки являє собою не тільки цілісне, а й системне логіко-юридичне утворення, в якому всі поняття знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності, у відносинах координації і субординації [85, с. 62, 63].

Певна річ, світові інтеграційні процеси опосередковуються правом. Виникнення та розвиток міждержавних відносин потребує єдиної для всіх учасників правової регламентації. Це приводить до виникнення нових правових інститутів, які мають наддержавний характер і у сукупності складають єдину міжнародну правову систему, а тісна співпраця держав спричиняє необхідність єдиного регулювання міжнародних відносин та зближення національних правових систем [86, с. 200]. Ю. В. Баулін та В. Я. Тацій зазначають, що важливо надати наукове обґрунтування щодо адаптації та гармонізації вітчизняного кримінального законодавства з міжнародними угодами, конвенціями, учасником яких є Україна. Тож цілком слушно, що відповідно до Угоди про асоціацію між ЄС та Україною і, виходячи із конституційних положень, згідно з якими підтверджена

незворотність європейського та євроатлантичного курсу України (Преамбула Конституції України), перед українською правовою наукою взагалі та кримінально-правовою зокрема, стоїть завдання забезпечення європеїзації кримінального законодавства України [87, с. 21].

Але й безсистемне внесення змін до нормативно-правових актів породжує законодавчу інфляцію у кримінально-правовій сфері, зумовлює недосконалість нормотворчої техніки, а тому, незрозумілість окремих кримінально-правових приписів [1, с. 5]. Багатозначність (полісемія) термінів в українському кримінальному праві не відіграє жодної конструктивної ролі [88, с. 83]. У цьому контексті підтримуємо позицію В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна та Ю. А. Пономаренка у тому, що законодавча реалізація кримінально-правової політики має здійснюватися лише (і виключно) на базі попередніх фундаментальних наукових розробок і експертних оцінок, повинна бути науково обґрунтованою, теоретично змодельованою, прогнозованою, вивіреною і апробованою. Саме наука має виробляти та обґрунтовувати стратегію і тактику розвитку кримінального законодавства, і тільки вироблені нею ідеї і сформульовані на цій підставі пропозиції можуть ставати тим продуктом, який може отримати політичну підтримку і проведення до закону [89, с. 56].

З огляду на вищевказане можна зазначити, що «виправлення», «ресоціалізація», «соціальна адаптація», «реінтеграція» і «реабілітація» є складними багатоаспектними поняттями, розмежування яких завжди було актуальним питанням науки кримінального та кримінально-виконавчого права, адже статичність юридичної термінології не є абсолютною, вона відрізняється відносним динамізмом, має тенденцію до розвитку й удосконалення [90, с. 54]. Науковці погоджуються, що у сучасних умовах міжнародна спільнота вже дійшла висновку, що виправлення, а тим більше ресоціалізація не завжди досягають поставлених цілей, оскільки такі цілі, як показав досвід минулих років, є ідеалізованими, а їх законодавче формулювання розмитим [25, с. 9]. Доцільною є модернізація вітчизняної термінології та її уніфікація відповідно до міжнародних нормативно-правових актів, де замість «виправлення» та «ресоціалізації» засуджених використовують поняття «соціальна реабілітація» та «реінтеграція» [23].

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що:

- 1) виправлення (корекція) відрізняється від ресоціалізації, соціальної адаптації та реінтеграції змістовно та полягає у процесі позитивних змін, які відбуваються в особистості засудженого, а не у відновленні у статусі повноправного члена суспільства або поверненні до нормальної життєдіяльності. Воно розпочинається з моменту винесення вироку та закінчується у невизначений момент у майбутньому, після звільнення з місць позбавлення волі, коли припиняється процес позитивних змін, пов'язаний з конкретним кримінальним провадженням;
- 2) перевиховання також відрізняється від ресоціалізації, соціальної адаптації та реінтеграції змістовно, є застарілою категорією, що певний час існувала в одному часовому проміжку і була частково пов'язана з виправленням, проте неодноразово зазнавала критики у вітчизняних наукових дослідженнях. На

відміну від виправлення, яке полягає у позитивних змінах в особистості засудженого, перевиховання характеризується більш активним втручанням у психологічну складову й націлене на перебудову і заміну негативних властивостей особистості. Варто зазначити скептичне ставлення науковців до можливості досягнення перевиховання як мети кримінального покарання;

3) ресоціалізація подібна до соціальної адаптації (реінтеграції) та соціальної реабілітації, проте на відміну від першої охоплює пенітенціарний період, а на відміну від другої – постпенітенціарний. Вона розпочинається з моменту, коли засуджений потрапляє до виправної установи, проявляється опосередковано, здебільшого щодо заходів підготовки засудженого до звільнення, та закінчується лише з його поверненням до самостійного соціально-нормативного життя у суспільстві;

4) соціальна адаптація за змістом відповідає соціальній реінтеграції та розпочинається після звільнення засудженого і закінчується лише з поверненням засудженого до самостійного соціально-нормативного життя у суспільстві, подібно до ресоціалізації. Фактично соціальну адаптацію можна розглядати як останній етап ресоціалізації або соціальної реабілітації злочинця;

5) соціальна реабілітація у її сучасному розумінні є найбільш загальним серед окреслених понять і за своїм змістом охоплює процес виправлення і ресоціалізації, а отже, починається на етапі досудового розслідування і триває після звільнення особи до її повернення до самостійного соціально-нормативного життя у суспільстві. Реінтеграція (соціальна адаптація) звільненої особи є останнім, постпенітенціарним етапом соціальної реабілітації;

6) з огляду на збіг за змістом соціальної реабілітації з виправленням (корекцією) та ресоціалізацією засуджених, доцільною є модернізація вітчизняної термінології та її уніфікація відповідно до міжнародних нормативно-правових актів, у яких замість «виправлення» та «ресоціалізації» засуджених цілком виправдано використовують поняття «соціальна реабілітація» та «реінтеграція».

Список літератури

1. Загинеї З. А. Герменевтика кримінального закону України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2016. 636 с.
2. Коваленко В. В., Колб О. Г. Про проблеми використання в кримінально-виконавчому праві України деяких термінів і понять. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 259–266.
3. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наук. думка. 1978. Т. 9. 916 с. URL: <http://sum.in.ua/s/sumizhnyj> (дата звернення: 19.09.2021).
4. Дуцяк І. З. Види дефініцій за вмістом інформації про відношення обсягів дефініційованого й суміжних понять. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2017. № 869. С. 35–39.
5. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 712 с.
6. Платон. Диалоги / пер. с древнегреч. Москва : Мысль, 1986. 607 с.
7. Аристотель. Собрание сочинений : в 4 т. Москва : Мысль, 1983. Т. 4. 830 с.
8. Бадира В. А., Денисова Т. А. Правові основи виправлення та ресоціалізації жінок, засуджених до позбавлення волі : монографія. Запоріжжя, 2009. 168 с.

9. Мор Т. Утопия. Москва : Наука, 1978. 416 с.
10. Локк Дж. Сочинения : в 3 т. Москва : Мысль, 1986. Т. 2. 560 с.
11. Дидро Д. Сочинения : в 2 т. Москва : Мысль, 1986, Т. 1. 592 с.
12. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. Санкт-Петербург : типография И. Глазунова, 1806. 200 с.
13. Ведерникова О. Н. Теория и практика борьбы с преступностью в Великобритании. Москва : Росс. криминол. ассоциация, 2001. 344 с.
14. Ломброзо Ч. Гениальность и помешательство; Женщина преступница и проститутка. Чебоксары : АВАН-И, 1994. 220 с.
15. Беляев Н. А. Цели наказания и средства их достижения в исправительно-трудовых учреждениях. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. 186 с.
16. Курс советского уголовного права: Преступление : в 6-ти т.: Часть общая / под общ. ред. А. А. Пионтковского. Москва : Наука, 1970. Т. 2. 516 с.
17. Наташев А. Е., Стручков Н. А. Основы теории исправительно-трудового права. Москва, 1967. 190 с.
18. Синьов В. М., Северов О. П. Особливості сформованості у засуджених психологічної готовності до сприйняття виховного впливу. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. Київ : КІВС, 1999. № 4. С. 62–69.
19. Радов Г. О. Формування духовності засуджених у контексті пенітенціарного процесу. *Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ*. Київ : РВВ КІВС, 1998. № 1(3). С. 39–48.
20. Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі : монографія / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків, 2011. 323 с.
21. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції : навч. посібник. 2-ге вид., перероблене, доповнене. Суми : Університетська книга, 2020. 304 с.
22. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наук. думка, 1973. Т. 4. 840 с. URL: <http://sum.in.ua/s/korekciya> (дата звернення: 19.09.2021).
23. Денисов С. Ф., Заїка Д. Є. Виправлення та ресоціалізація засуджених на території України у ХІХ–ХХ століттях: теоретичний і практичний аспекти. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 153. С. 131–154. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.153.229676>.
24. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. Дата оновлення 08.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 04.09.2021).
25. Гель А. П., Колб О. Г., Корчинський В. О. Науково-практичний коментар Кримінально-виконавчого кодексу України / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 496 с.
26. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія. Харків : Право, 2020. 720 с.
27. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення 08.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 04.09.2021).
28. В'юник М. В. Кримінально-правове регулювання в Україні: реалії та перспективи (аналітичні матеріали) / упоряд. Ю. В. Баулін. Харків : Право, 2020. 212 с.
29. Яковець І. С., Автухов К. А., Кутепов М. Ю. Сучасна кримінально-виконавча політика України : монографія. Харків : Право, 2016. 172 с.
30. Виправно-трудовий кодекс України : Закон України від 23.12.1970 р. № 3325-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3325-07> (дата звернення: 06.09.2021).
31. Макаренко А. С. Педагогические сочинения: в 8 т./ под общ. ред. М. И. Кондакова. Акад. пед. наук СССР. Москва : Педагогика, 1983–1986. Т. 4. 1984. 396 с.
32. Шевцов Ю. Л. Исправление осужденных как цель уголовного и уголовно-исполнительного права. *Журнал Белорусского государственного университета. Право*. 2017. № 2. С. 100–107.
33. Рабінович П. М. Основы загальної теорії права та держави : навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів : Край, 2007. 192 с.

34. Максимов С. І. Правове виховання як виховання особистості. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого*. Харків : Право, 2011. № 10. С. 231–234.

35. Уголовное право. Общая часть : учебник / под общ. ред. В. Н. Петрашева. Москва : ПРИОР, 1999. 542 с.

36. Педагогика : уч. пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей / под общ. ред. П. И. Пидкасистого. Москва : Педагогическое общество России, 1998. 640 с.

37. Ковтуненко Л. В. Концепция ресоциализации несовершеннолетних осужденных в педагогической среде воспитательной колонии : дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Воронеж, 2018. 430 с.

38. Львовичкін В. А. Концептуальні питання реформування кримінально-виконавчої системи України. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ*. Київ : КІВС, 2002. С. 3–12.

39. Ващенко Р. В. Організаційно-правові питання ресоціалізації засуджених. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ*. Київ : КІВС, 2003. № 8. С. 29–37.

40. Панасюк М. Б. Проблеми реабілітації ув'язнених: західний досвід. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ*. Київ : КІВС, 2001. № 6. С. 144–157.

41. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. /за заг. ред. В. В. Сташиса. Харків : Право, 2008. Т. 5 : Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні. 840 с.

42. Коломієць Н. В. Щодо співвідношення термінів «виправлення», «ресоціалізація» та «заохочення». *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 107–111.

43. Кутєпов М. Ю. Виправлення та ресоціалізація засуджених неповнолітніх: шляхи вдосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 222–226. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/53>.

44. Василик В. В. Виправлення та ресоціалізація засуджених до позбавлення волі в системі засобів реалізації завдань кримінально-виконавчого законодавства. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2. С. 33–39.

45. Кутєпов М. Ю. Щодо деяких аспектів ресоціалізації засуджених. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 228–231.

46. Антонян Ю. М. Некоторые проблемы ресоциализации ранее судимых лиц. *Проблемы борьбы с рецидивной преступностью*. Москва, 1980. С. 68–70.

47. Зубкова В. И. Цель исправления как путь ресоциализации осужденного. *Ресоциализация осужденных в условиях развития гражданского общества* : сб. материалов междунар. научно-практич. конф. (г. Киров, 11–12 декаб. 2014 г.). Киров : ФКОУ ДПО Кировский ИПКР ФСИН России, 2014. 275 с.

48. Про пенітенціарну систему : проект закону від 22.03.2011 р. № 5293. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71498 (дата звернення: 04.09.2021).

49. Стручков Н. А. Курс исправительно-трудового права. Проблемы общей части. Москва : Юрид. лит., 1984. 240 с.

50. Степанюк А. Ф., Трубников В. М. Исполнение наказания в виде лишения свободы и особенности постпенитенциарной адаптации освобожденных : учебное пособие. Киев : Изд-во УМК ВО, 1992. 95 с.

51. Кримінально-виконавче право. Словник-довідник / автори-упорядники: С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, М. В. Пузиревський. Чернігів : Десна Поліграф, 2020. 712 с.

52. Южанин В. Е. Процесс ресоциализации и его обеспечение в уголовном судопроизводстве. Рязань : Ин-т права и экономики МВД России, 1992. 100 с.

53. Трубников В. М. Социальная адаптация освобожденных от отбывания наказания : монография. Харьков : Основа, 1990. 173 с.

54. Бандурка А. М., Денисова Т. А., Трубников В. М. Общая теория социальной адаптации освобожденных от отбывания наказания. Харьков-Запорожье : НУВД, ЗГУ, 2002. 440 с.

55. Проскура В. В. Технологія соціальної адаптації чоловіків, які звільняються з місць позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04. Запоріжжя, 2008. 16 с.
56. Маркарян Э. С. Вопросы системного исследования общества. Москва : Знание, 1972. 60 с.
57. Милославова И. А. Понятие социальной адаптации. *Вопросы философии и социальной психологии. XXIII Герценовские чтения*. Ленинград, 1970. 214 с.
58. Андреева О. Д. О понятии «адаптация». Исследование адаптации студентов к условиям учебы в вузе. *Человек и общество: уч. записки XIII*. Ленинград : ЛГУ, 1973. 256 с.
59. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк : Закон України від 17.03.2011 р. № 3160-VI. Дата оновлення 20.01.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-17> (дата звернення: 04.09.2021).
60. Козловский С. Н. Ресоциализация осужденных в исправительных учреждениях. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2019. № 1. С. 122–128.
61. Антонян Ю. М. Психологическое отчуждение личности и преступное поведение. Генезис и профилактика дезаптивных преступлений : монография. Ереван : Айастан, 1987. 206 с.
62. Шмаров И. В. Социальная адаптация освобожденных от наказания. *Советское государство и право*. Москва : Наука, 1971. № 11. С. 100–104.
63. Южанин В. Е. О ресоциализации осужденных как цели процесса обеспечения реализации наказания в виде лишения свободы. *Пенитенциарная наука*. 2015. № 4 (32). С. 9–15.
64. Зражевская Т. Д., Антонян Е. А. Проблемы ресоциализации осужденных и лиц, освободившихся из мест лишения свободы, и пути их решения. *Бюллетень Уполномоченного по правам человека в Российской Федерации*. 2020. № 8. С. 38–47.
65. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : навч. посібник / за заг. ред. Н. Пророка. Київ, 2018. Т. 1. 208 с.
66. Лисенюк В. П. Реабілітаційна медицина: основні поняття та дефініції. *Міжнародний неврологічний журнал*. 2012. № 8. С. 29–33.
67. Шкрабюк В. С., Федик О. В. Соціально-психологічна реабілітація осіб, засуджених до позбавлення волі. *Молодий вчений*. 2018. № 11(63). С. 55–59.
68. Canton R., Flynn N., Woods J. Social Rehabilitation Through the Prison Gate STEPS 2 Resettlement: Support for Transfer of European Prison Sentences towards Resettlement (JUST/2011/JPEN/AG/4605). De Montfort University. 2016. p. 56.
69. Дре́мин В. Н. Идеи социальной реабилитации в Минимальных стандартных правилах обращения с заключенными. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. праць / за ред С. В. Ківалова. 2000. № 9. С. 423–426.
70. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03.12.2020 р. № 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20> (дата звернення: 05.09.2021).
71. Кримінальний кодекс України : проект закону України від 25.07.2021 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 04.09.2021).
72. Лазаренко Л. А. Застосування реабілітаційного підходу під час виконання кримінальних покарань як умова успішного виправлення засуджених. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2017. № 1. С. 182–189.
73. Неживець О. М. Ресоціалізація засуджених та осіб, звільнених з місць позбавлення волі : монографія. Київ : Кондор, 2009. 222 с.
74. Forsberg L., Douglas T. What is Criminal Rehabilitation? *Criminal Law and Philosophy*. 2020. P. 1–24.
75. Чалий І. С. Соціальна реабілітація засуджених : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2021. 218 с.
76. Кристи Н. Причиняя боль: роль наказания в уголовной политике / под общ. ред. Я. И. Гилинского. Санкт-Петербург : Алетейя, 2011. 162 с.
77. Правова доктрина України : у 5 т. / Акад. прав. наук України. Харків : Право, 2013. Т. 5 : Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. 1240 с.

78. Вводное руководство по вопросам предупреждения рецидивизма и социальной реинтеграции правонарушителей. ООН. Вена, 2019. 160 с.

79. Явір В. А. Реінтеграція тимчасово окупованих територій як завдання етнонаціональної політики України. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 437–444.

80. Griffiths C. T., Dandurand Y., Murdoch D. The social reintegration of offenders and crime prevention. National Crime Prevention Centre. 2007. P. 61.

81. Експертна оцінка окремих положень проекту закону України № 4048 і проекту закону України № 4049 у частині внесення змін до Кримінального кодексу, Кримінально-виконавчого кодексу і Кримінального процесуального кодексу, які було розроблено з метою виконання рішення ЄСПЛ у справі «Петухов проти України (№ 2)». 2020. 16 с. URL: <https://rm.coe.int/expert-assessment-4048-4049/1680a137dc> (дата звернення: 04.09.2021).

82. Бурый В. Е., Степаненко В. И. Особенности организации исправительного процесса осужденных в местах лишения свободы : монография. Могилев : Могилев. институт МВД, 2017. 164 с.

83. Farkas M. Recovery, rehabilitation, reintegration: words vs. meaning. *World Association of Psychosocial Rehabilitation Bulletin*, 1996. P. 6–8.

84. Денисов С. Ф., Заїка Д. Є. Міжнародно-правові стандарти щодо виправлення та ресоціалізації засуджених. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 1(15). С. 49–66.

85. Панов М. І. Проблеми формування понятійного апарату юридичної науки: методологічні аспекти. *Вісник Академії правових наук України*. Харків : Право, 2003. № 2–3 (33–34). С. 54–67.

86. Хаустова М. Г. Правова інтеграція: теоретичний аспект. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2018. Т. 25. № 1. С. 192–203.

87. Баулін Ю. В., Тацій В. Я. Завдання вітчизняної кримінально-правової науки в умовах реформування кримінального законодавства України. *Право України*. 2020. № 2. С. 17–30.

88. Навроцький В. О. Наскрізнi та відособленi поняття кримінального права України. *Право України*. 2020. № 2. С. 81–86.

89. Тацій В. Я., Тютюгін В. І., Пономаренко Ю. А. Проблеми стабільності й динамізму кримінального законодавства України на сучасному етапі. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 4. С. 54–66.

90. Панов М. І. Проблеми методології формування категоріально-понятійного апарату юридичної науки. *Право України*. 2014. № 1. С. 50–60.

References

1. Zahynei, Z.A. (2016). Hermenevtyka kryminalnoho zakonu Ukrainy. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

2. Kovalenko, V.V., Kolb, O.H. (2010). Pro problemy vykorystannia v kryminalno-vykonavchomu pravi Ukrainy deiakykh terminiv i poniat. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 3, 259–266 [in Ukrainian].

3. Slovnyk ukrainskoi movy. (Vols. 1–11); Vol. 9. (1978). Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].

4. Dutsiak, I.Z. (2017). Vydny definitsii za vmistom informatsii pro vidnoshennia obsiahiv definiovannoho y sumizhnykh poniat. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnikha" – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*, 869, 35–39 [in Ukrainian].

5. Brych, L.P. (2013). Teoriia rozmezhuvannia skladiv zlochyniv. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].

6. Platon. (1986). Dyalohy. Moscow: Mysl' [in Russian].

7. Aristotle. (1983). *Sobranie sochinenij* (Vols. 1–4); Vol. 4. Moscow: Mysl' [in Russian].

8. Badyra, V.A., Denysova, T.A. (2009). Pravovi osnovy vypravlennia ta resotsializatsii zhynok, zasudzhennykh do pozbavlennia voli. Zaporizhzhia [in Ukrainian].

9. Moore, T. (1978). Utopiya. Moscow: Nauka [in Russian].

10. Locke, J. (1986). *Sochinenija* (Vols. 1–3); Vol. 2. Moscow: Mysl' [in Russian].

11. Diderot, D. (1986). *Sochinenija* (Vols. 1–2); Vol. 1. Moscow: Mysl' [in Russian].

12. Beccaria, Ch. (1806). O prestuplenijah i nakazanijah. St. Petersburg: tipografija I. Glazunova [in Russian].
13. Vedernikova, O.N. (2001). Teorija i praktika bor'by s prestupnost'ju v Velikobritanii. Moscow: ross. kriminol. asociacija [in Russian].
14. Lombroso, C. (1994). Genial'nost' i pomeshatel'stvo; Zhenshina prestupnica i prostitutka. Cheboksary: AVAN-I [in Russian].
15. Beljaev, N.A. (1963). Celi nakazaniya i sredstva ih dostizheniya v ispravitel'no-trudovyh uchrezhdenijah. Leningrad: Izdatelstvo Leningradskogo universiteta [in Russian].
16. Piontkovsky, A.A. (Ed.). (1970). Kurs sovetskogo ugovnogo prava: Prestuplenie. (Vols. 1–6): Chast' obshhaja. Moscow: Nauka [in Russian].
17. Natashev, A.E., Struchkov, N.A. (1967). Osnovy teorii ispravitel'no-trudovogo prava. Moscow [in Russian].
18. Synov, V.M., Severov, O.P. (1999). Osoblyvosti sformovanosti u zasudzhennykh psykholohichnoi hotovnosti do spryiniattia vykhovnoho vplyvu. *Problemy penitentsiarnoi teorii i praktyky – Problems of penitentiary theory and practice*, 4, 62–69 [in Ukrainian].
19. Radov, H.O. (1998). Formuvannya dukhovnosti zasudzhennykh u konteksti penitentsiarnoho protsesu. *Shchorichnyi biuleten Kyivskoho instytutu vnutrishnikh sprav – Annual bulletin of the Kyiv Institute of Internal Affairs*, 1, 39–48. Kyiv [in Ukrainian].
20. Stepaniuk, A.Kh. (Ed.). (2011). Zasoby vypravлення i resotsializatsii zasudzhennykh do pozbavлення voli. Kharkiv [in Ukrainian].
21. Kuzikova, S.B. (2020). Teoriia i praktyka vikovoi psykholohicheskoi korektsii. Sumy: Universytetska knyha [in Ukrainian].
22. Slovník ukraínskoi movy. (Vols. 1–11); Vol. 4. (1973). Kyiv: Nauk. dumka. URL: <http://sum.in.ua/s/korekcija> [in Ukrainian].
23. Denysov, S.F., Zaika, D.Ye. (2021). Vypravлення ta resotsializatsiia zasudzhennykh na terytorii Ukrainy u XIX–XX stolittiah: teoretychnyi i praktychnyi aspekty [Correction and resocialization of convicted persons on the territory of Ukraine in the XIX–XX centuries: theoretical and practical aspects]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 153*, 131–154. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.153.229676> [in Ukrainian].
24. Kryminalno-vykonavchyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 11.07.2003 r. № 1129-IV. Data onovlenya 08.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.
25. Hel, A.P., Kolb, O.H., Korchynskyi, V.O. (2008). Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalno-vykonavchoho kodeksu Ukrainy. A.Kh. Stepaniuk (Ed.). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
26. Ponomarenko, Yu.A. (2020). Zahalna teoriia vyznachennia karanosti kryminalnykh pravoporushen. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
27. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III. Data onovlennia 08.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
28. V'iunyk, M.V. (2020). Kryminalno-pravove rehuliuвання v Ukraini: realii ta perspektyvy (analitichni materialy). Yu. V. Baulin. (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
29. Yakovets, I.S., Avtukhov, K.A., Kutieпов, M.Yu. (2016). Suchasna kryminalno-vykonavcha polityka Ukrainy. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
30. Vypravno-trudovyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 23.12.1970 r. № 3325-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3325-07>.
31. Makarenko, A.S. (1884). Pedagogicheskie sochineniya (Vols. 1–8); Vol. 4. M. I. Kondakov (Ed.). Moscow: Pedagogika [in Russian].
32. Shevcov, Ju.L. (2017). Ispravlenie osuzhdennykh kak cel' ugovnogo i ugovno-ispolnitel'nogo prava. *Zhurnal Belorusskogo gosudarstvennogo universiteta – Journal of the Belarusian State University*, 2, 100–107 [in Russian].
33. Rabinovych, P.M. (2007). Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy. Lviv: Krai [in Ukrainian].
34. Maksymov, S.I. (2011). Pravove vykhovannya yak vykhovannya osobystosti. *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy im. Yaroslava Mudroho – Bulletin of the National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise*, 10, 231–234. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

35. Petrashev, V.N. (Ed.). (1999). *Ugolovnoe pravo. Obshhaja chast'*. Moscow: PRIOR [in Russian].
36. Pidkasiystyi, P.I. (Ed.). (1998). *Pedagogika*. Moscow: Pedagogicheskoe obshhestvo Rossii [in Russian].
37. Kovtunenکو, L.V. (2018). *Koncepcija resocializacii nesovershennoletnih osuzhdenykh v pedagogicheskoy srede vospitatel'noj kolonii. Doctor's thesis*. Voronezh [in Russian].
38. Lovochkin, V.A. (2002). Kontseptualni pytannia reformuvannia kryminalno-vykonavchoi systemy Ukrainy. *Shchorichnyi biuleten Kyivskoho instytutu vnutrishnikh sprav – Annual bulletin of the Kyiv Institute of Internal Affairs*, 3–12. Kyiv: KIVS [in Ukrainian].
39. Vashchenko, R.V. (2003). Orhanizatsiino-pravovi pytannia resotsializatsii zasudzhenykh. *Shchorichnyi biuleten Kyivskoho instytutu vnutrishnikh sprav – Annual bulletin of the Kyiv Institute of Internal Affairs*, 8, 29–37. Kyiv: KIVS [in Ukrainian].
40. Panasiuk, M.B. (2001). Problemy reabilitatsii uv'iaznykhn: zakhidnyi dosvid. Problemy penitentsiarnoi teorii i praktyky: *hchorichnyi biuleten Kyivskoho instytutu vnutrishnikh sprav – Annual bulletin of the Kyiv Institute of Internal Affairs*, 6, 144–157. Kyiv: KIVS [in Ukrainian].
41. Stashys, V.V. (Ed.). (2008). *Pravova systema Ukrainy: istoriia, stan ta perspektyvy* (Vols. 1–5); Vol. 5. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
42. Kolomiets, N.V. (2016). Shchodo spivvidnoshennia terminiv «vypravlennia», «resotsializatsiia» ta «zaokhochennia». *Aktualni problemy vitchyznianoї yurysprudentsii – Actual problems of domestic jurisprudence*, 5, 107–111 [in Ukrainian].
43. Kutieпов, M.Yu. (2020). Vypravlennia ta resotsializatsiia zasudzhenykh nepovnolitnikhn: shliakhy vdoskonalennia [Correction and re-socialization of convicted juveniles: ways of improvement]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 1, 222–226. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/53> [in Ukrainian].
44. Vasylyk, V.V. (2020). Vypravlennia ta resotsializatsiia zasudzhenykh do pozbavlennia voli v systemi zasobiv realizatsii zavdan kryminalno-vykonavchoho zakonodavstva. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav – Legal Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 2, 33–39 [in Ukrainian].
45. Kutieпов, M.Yu. (2017). Shchodo deiakykh aspektiv resotsializatsii zasudzhenykh. *Porivnialno-analitychne pravo – Comparative and analytical law* 4, 228–231 [in Ukrainian].
46. Antonjan, Ju.M. (1980). Nekotorye problemy resocializacii ranee sudimyh lic. *Problemy bor'by s recidivnoy prestupnost'ju – Problems of combating recidivism*, 68–70 [in Russian].
47. Zubkova, V.I. (2014). Cel' ispravlenija kak put' resocializacii osuzhdenного. *Resocializacija osuzhdenykh v uslovijah razvitija grazhdanskogo obshhestva: sbornik materialov Mezhdunar. nauchno-praktich. konf. (11–12 dekabrja 2014) – Resocialization of convicts in the context of the development of civil society: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. Kirov: FKOU DPO Kirovskij IPKR FSIN Rossii [in Russian].
48. Pro penitentsiarnu systemu: proiekt zakonu vid 22.03.2011 r. № 5293. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71498.
49. Struchkov, N.A. (1984). *Kurs ispravitel'no-trudovogo prava. Problemy obshhej chasti*. Moscow: Jurid. lit [in Russian].
50. Stepanjuk, A.F., Trubnikov, V.M. (1992). Ispolnenie nakazaniya v vide lisheniya svobody i osobennosti postpenitentsiarnoj adaptacii osvobozhdenykh. Kyiv: Izd-vo UMK VO [in Russian].
51. Denysov, S.F., Denysova, T.A., Puzyrevskiy, M.V. (Eds.). (2020). *Kryminalno-vykonavche pravo. Slovyk-dovidnyk*. Chernihiv: Desna Polihraf [in Ukrainian].
52. Juzhanin, V.E. (1992). *Process resocializacii i ego obespechenie v ugolovnom sudoproizvodstve*. Ryazan: In-t prava i jekonomiki MVD Rossii [in Russian].
53. Trubnikov, V.M. (1990). *Social'naja adaptacija osvobozhdenykh ot otbyvaniya nakazaniya*. Kharkov: Osnova [in Russian].
54. Bandurka, A.M., Denysova, T.A., Trubnykov, V.M. (2002). *Obschaya teoriya sotsialnoy adaptatsii osvobozhdenykh ot otbyvaniya nakazaniya*. Kharkov-Zaporozhye [in Russian].

55. Proskura, V.V. (2008). Tekhnolohiia sotsialnoi adaptatsii cholovikiv, yaki zvilniaiutsia z mista pozbavleniia voli. *Extended abstract of candidate's thesis. Zaporizhzhia* [in Ukrainian].
56. Markarjan, Je.S. (1972). Voprosy sistemnogo issledovaniia obshchestva. Moscow: Znanie [in Russian].
57. Miloslavova, I.A. (1970). Ponjatie social'noj adaptatsii. Voprosy filosofii i social'noj psihologii. *XXIII Gercenovskie chteniia – XXIII Herzen Readings*. Leningrad [in Russian].
58. Andreeva, O.D. (1973). O ponjatii “adaptatsiia”. Issledovanie adaptatsii studentov k uslovijam ucheby v vuze. *Chelovek i obshchestvo: uch. zapiski XIII – Man and Society: scientific XIII notes*. Leningrad: LGU [in Russian].
59. Pro sotsialnu adaptatsiiu osib, yaki vidbuvaiut chy vidbulu pokarannia u vydi obmezheniia voli abo pozbavleniia voli na pevnyi strok: Zakon Ukrainy vid 17.03.2011 r. № 3160-VI. Data onovlennia 20.01.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-17>.
60. Kozlovskij, S.N. (2019). Resocializacija osuzhdennyh v ispravitel'nyh uchrezhdenijah. *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo – Bulletin of the Nizhny Novgorod University. N.I. Lobachevsky, 1, 122–128* [in Russian].
61. Antonjan, Ju.M. (1987). Psihologicheskoe otchuzhdenie lichnosti i prestupnoe povedenie. Genezis i profilaktika dezaktivnyh prestuplenij. Yerevan: Ajastan [in Russian].
62. Shmarov, I.V. (1971). Social'naja adaptacija osvobodzhdennyh ot nakazaniia. *Sovetskoe gosudarstvo i pravo – Soviet state and law, 11, 100–104*. Moscow [in Russian].
63. Juzhanin, V.E. (2015). O resocializacii osuzhdennyh kak celi processa obespecheniia realizacii nakazaniia v vide lisheniia svobody. *Penitenciar'naja nauka – Penitentiary Science, 4, 9–15* [in Russian].
64. Zrazhevskaja, T.D., Antonjan, E.A. (2020). Problemy resocializacii osuzhdennyh i lic, osvobodivshijsja iz mest lisheniia svobody, i puti ih resheniia. *Bjulleten' Upolnomochennogo po pravam cheloveka v Rossijskoj Federacii – Bulletin of the Commissioner for Human Rights in the Russian Federation, 8, 38–47* [in Russian].
65. Prorok, N. (Ed.). (2018). Osnovy reabilitatsiinoi psicholohii: podolannia naslidkiv kryzy. Vol. 1. Kyiv [in Ukrainian].
66. Lyseniuk, V.P. (2012). Reabilitatsiina medycyna: osnovni poniattia ta definitsii. *Mizhnarodnyi nevrolohichnyi zhurnal – International Neurological Journal, 8, 29–33* [in Ukrainian].
67. Shkrabiuk, V.S., Fedyk, O.V. (2018). Sotsialno-psicholohichna reabilitatsiia osib, zasudzhenykh do pozbavleniia voli. *Molodyi vchenyi – A young scientist, 11, 55–59* [in Ukrainian].
68. Canton, R., Flynn, N., Woods, J. (2016). Social Rehabilitation Through the Prison Gate STEPS 2 Resettlement: Support for Transfer of European Prison Sentences towards Resettlement (JUST/2011/JPEN/AG/4605).
69. Drjomin, V.N. (2000). Idei social'noj reabilitacii v Minimal'nyh standartnyh pravilah obrashheniia s zakljuchennymi. *Aktual'ni problemi politiki: zb. nauk. prac' – Current policy issues: a collection of scientific papers*. S.V. Kivalov (Ed.), 9, 423–426 [in Russian].
70. Pro reabilitatsiiu u sferi okhorony zdorov'ia: Zakon Ukrainy vid 03.12.2020 r. № 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20>
71. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: proiekt zakonu Ukrainy vid 25.07.2021 r. URL: <https://new-criminalcode.org.ua/criminal-code>.
72. Lazarenko, L.A. (2017). Zastosuvannia reabilitatsiinoho pidkhodu pid chas vykonannia kryminalnykh pokaran yak umova uspihnoho vypravleniia zasudzhenykh. *Visnyk penitentsiar'noi asotsiacii Ukrainy – Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine, 1, 182–189* [in Ukrainian].
73. Nezhyvets, O.M. (2009). Resotsializatsiia zasudzhenykh ta osib, zvilnenykh z mista pozbavleniia voli. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
74. Forsberg, L., Douglas, T. (2020). What is Criminal Rehabilitation? *Criminal Law and Philosophy, 1–24*.
75. Chalyi, I.S. (2021). Sotsialna reabilitatsiia zasudzhenykh. *Candidate's thesis*, Zaporizhzhia [in Ukrainian].
76. Christie, N. (2011). Prychyniiaia bol: rol nakazaniia v uholovnoi polytyke. Ya.Y. Hylinskyy (Ed.). St. Petersburg: Aleteiia [in Russian].

77. Tatsii, V.Ya., Borysov, V.I. (Eds.). (2013). *Pravova doktryna Ukrainy* (Vols. 1–5); Vol. 5. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

78. Vvodnoe rukovodstvo po voprosam preduprezhdeniya recidivizma i social'noj reintegratsii pravonarushitelej. (2019). UN. Vienna [in Russian].

79. Yavir, V.A. (2017). Reintehratsiia tymchasovo okupovanykh terytorii yak zavdannia etnonatsionalnoi polityky Ukrainy. *Pravova derzhava – Constitutional state*, 28, 437–444 [in Ukrainian].

80. Griffiths, C.T., Dandurand, Y., Murdoch, D. (2007). The social reintegration of offenders and crime prevention. National Crime Prevention Centre, 61.

81. Ekspertna otsinka okremykh polozhen proiektu zakonu Ukrainy № 4048 i proiektu zakonu Ukrainy № 4049 u chastyni vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu, Kryminalno-vykonavchoho kodeksu i Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu, yaki bulo rozrobleno z metoiu vykonannia rishennia ECHR u spravi “Petukhov proty Ukrainy (№ 2)” (2020). URL: <https://rm.coe.int/expert-assessment-4048-4049/1680a137dc> [in Ukrainian].

82. Buryj, V.E., Stepanenko, V.I. (2017). Osobennosti organizatsii ispravitel'nogo processa osuzhdennykh v mestah lisheniya svobody. Mogilev [in Russian].

83. Farkas, M. (1996). Recovery, rehabilitation, reintegration: words vs. meaning. *World Association of Psychosocial Rehabilitation Bulletin*, 6–8.

84. Denysov, S.F., Zaika, D.Ye. (2021). Mizhnarodno-pravovi standarty shchodo vypravlennia ta resotsializatsii zasudzhennykh. *Visnyk penitentsiarnoi asotsiatsii Ukrainy – Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine*, 1, 49–66 [in Ukrainian].

85. Panov, M.I. (2003). Problemy formuvannia poniatiinoho aparatu yurydychnoi nauky: metodolohichni aspekty. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 2–3 (33–34), 54–67. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

86. Khaustova, M.H. (2018). Pravova intehratsiia: teoretychnyi aspekt. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, vol. 25, 1, 192–203 [in Ukrainian].

87. Baulin, Yu.V., Tatsii, V.Ya. (2020). Zavdannia vitchyznianoï kryminalno-pravovoi nauky v umovakh reformuvannia kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 2, 17–30 [in Ukrainian].

88. Navrotskiy, V.O. (2020). Naskrizni ta vidosoblenni poniattia kryminalnoho prava Ukrainy. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 2, 81–86 [in Ukrainian].

89. Tatsii, V.Ya., Tiutuhin, V.I., Ponomarenko, Yu.A. (2015). Problemy stabilnosti y dynamizmu kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy na suchasnomu etapi. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 4, 54–66 [in Ukrainian].

90. Panov, M.I. (2014). Problemy metodolohii formuvannia katehorialno-poniatiinoho aparatu yurydychnoi nauky. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 1, 50–60 [in Ukrainian].

Denysov S. F., Doctor of Law, Full Professor, Professor of the Department of Criminal Law and Criminology, Faculty № 6, Kharkiv National University of Internal Affairs, Ukraine, Kharkiv.
e-mail: dsf7002@gmail.com ; ORCID 0000-0002-1218-0016

Zaika D. Ye., Postgraduate Student of the Department of Criminal Law and Criminology, Faculty № 6, Kharkiv National University of Internal Affairs, Ukraine, Kharkiv.
e-mail: zaika.workspace@gmail.com ; ORCID 0000-0002-1300-3492

Correction and resocialization of convicts and related concepts

Correction and resocialization of convicts today is a stable legal structure that has been repeatedly used in legal acts and leading research. Meanwhile, historically, “correction” has been used in domestic law alongside “re-education”. “Rehabilitation” and “reintegration” are familiar to international law. The mixing and unsystematic application of the above and a number of other legal terms is not uncommon, which encourages a more detailed study of their essence and relationship between them.

The article is devoted to the research of the terms “correction”, “education”, “resocialization”, “social adaptation”, “social rehabilitation” and “reintegration”. The authors set out to focus on a generalized study of: 1) the historical context, 2) the period of existence of legal relations, defined by the relevant term, 3) the essence and content, 4) features of regulation and based on analysis of the provisions of current legislation and views in the scientific literature to outline the boundaries of each of the above terms and indicate the features of their relationship.

To conduct the widest possible analysis, the authors used the current legislation of Ukraine, domestic and foreign scientific literature, dictionaries, draft laws, provisions of ECtHR decisions, and documents prepared by the UN Office on Drugs and Crime. The analysis was conducted taking into account not only the criminal-executive understanding of the above concepts, but also their philosophical, social, political, medical and so on.

According to the results of the research, a generalized understanding of each of these terms was formed and compared with each other. The authors came to the conclusion that the current legislation needs to be modernized and brought in line with international regulations, where instead of “correction” and “resocialization” of convicts use the terms “social rehabilitation” and “reintegration”.

Keywords: correction; education; resocialization; social adaptation; social rehabilitation; reintegration.

Рекомендоване цитування: Денисов С. Ф., Заїка Д. Є. Виправлення та ресоціалізація засуджених і суміжні поняття. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 155. С. 182–207. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.155.240934> .

Suggested Citation: Denysov, S.F., Zaika, D.Ye. (2021). Vypravlennia ta resotsializatsiia zasudzhenykh i sumizhni poniattia [Correction and resocialization of convicts and related concepts]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 155, 182–207*. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.155.240934> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 28.09.2021 р.